

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04
у Національній академії внутрішніх справ,
03035, м.Київ, Соломянська пл., 1

ВІДГУК
офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора

Скрипнюка Олександра Васильовича на дослідження

Гордієнка Ігоря Леонідовича на тему: «Конституціоналізм як режим правового обмеження державної влади», що подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Україна, зважаючи на складну історію державотворення має багатолітній досвід конституційного розвитку, який продовжується і в наші дні та безумовно сприяє збереженню нашої європейської ідентичності і забезпечує демократичний характер державних перетворень. Проблема конституціоналізму для української конституційної доктрини залишається ще й досі достатньо не дослідженою, здебільшого увага науковців в цьому напрямку була прикута до забезпечення поділу влади та верховенства конституції, що зручно вписувалось у позитивіський підхід. При цьому сьогодні потрібно врахувати, що процеси глобалізації, яка зумовлює і правову інтеграцію також, вплинули на розповсюдження світових стандартів щодо раціональної організації влади та обмеження її свавілля, надаючи концепції конституціоналізму нових рис та змінюючи класичний зміст. Визнання та ствердження прав людини, демократії та парламентаризму внесло свої зміни і у розуміння першоджерел та особливостей конституціоналізму – на перший план виходить ідея обмеження влади, гарантами чого повинні стати засоби конституційного контролю над актами органів публічної влади на предмет їх відповідності принципам верховенства права. Категорія «конституціоналізм» настільки багатогранна та універсальна, що своїм змістом здатна охопити як правові явища, так і неюридичні, а також метаюридичні феномени соціального, економічного, політичного, культурного характеру тією мірою, в якій вони виступають соціокультурною передумовою

формування конституціоналізму і водночас – середовищем його існування та розвитку, впливають на його конкретно-історичний зміст.

В сучасних умовах конституційних перетворень в Україні актуалізується проблематика конституційного розвитку державної влади, що й обумовлює звернення до теорії влади та виділення її специфічних характеристик, виходячи з конституційних реалій і враховуючи мету конституційних перетворень, – формування українського конституціоналізму на основі принципу самообмеження влади в інтересах громадянського суспільства й особи. Саме ці питання і увійшли до предмету дослідження Гордієнка І.Л. в якому розкривається проблема як історичного становлення конституціоналізму, так і сучасного стану його втілення у державно-правову дійсність України. При цьому конституціоналізм розглянуто як із врахуванням досвіду загальносвітового прогресу, так і у зв'язку з традиціями та особливостями культурно-історичного та політико-правового розвитку України. Український конституціоналізм на всіх етапах розвитку характеризувався сприйняттям політико-правових учень минулого і досягнень світової конституційної думки, але мав відносно самостійний характер і був досить різноманітний як за формами конституцій та інших конституційних актів, так і своїм змістом.

Питання обмеження державної влади, завжди набувають своєї актуалізації у скрутні та кризові моменти історії розвитку суспільства, але ще більшої актуальності вони набувають, якщо кризові тенденції аналізуються в контексті ідеології людиноцентризму, що також знайшло місце серед проблемних питань запропонованої до рецензування наукової праці.

Крім того, в сучасній юридичній науці змінилися підходи та методи вивчення різноманітних державно-правових явищ, способи постановки та розв'язання проблем. Використовуючи різні методологічні підходи, дисертант зосередив увагу на різноманітних аспектах конституціоналізму.

У рецензованій роботі для досягнення мети було використано цілий комплекс методологічного інструментарію. При цьому, визначено методологічні підходи, які були використані в процесі написання дисертаційного дослідження, до яких слід віднести наступні: історичний, логічний, герменевтичний, ціннісний

(аксіологічний), системний, синергетичний, інституціональний, структурний, функціональний, цивілізаційний. Окрім цього, методологічний інструментарій було розширено за рахунок методологічних принципів. На позитивну оцінку заслуговує використання такого принципу, що має основоположне значення для дослідження теорії та практики конституціоналізму, – принципу антропологізму.

Враховуючи викладене та необхідність подальшого розвитку концепції конституціоналізму можна стверджувати, що тема дисертаційного дослідження Гордієнка І.Л. є актуальною, а виконане дослідження – оригінальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до переліку Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 рр., затвердженої 3 березня 2016 р. на загальних зборах Національної академії правових наук України. Дисертація відповідає напрямам дослідницької діяльності кафедри конституційного права Національної академії внутрішніх справ. Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол №19 від 27.09.2016 р.) та включена до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (реєстр. №100, 2016 р.).

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Структура дисертації є логічно побудованою, зумовленою предметом, метою та завданнями дослідження. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечувалася застосуванням комплексу загальнонаукових та конкретно-наукових методів і підходів. Використання різноманітного методичного інструментарію при проведенні дослідження надало можливість розглянути конституціоналізм не просто як правову категорію, а як живий соціокультурний феномен що заснований на західних ліберально-демократичних цінностях, природа, сутність та мета якого зумовлені і є залежними від реального життя українського народу. Робота складається з анотації українською та англійською

мовами, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (307 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 263 сторінки, з них обсяг основного тексту – 232 сторінки.

У вступі автором обґрунтовано актуальність дослідження та його зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету та задачі роботи; визначено об'єкт, предмет і методи дослідження; висвітлено наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; наведено дані про апробацію результатів дослідження і публікації, структуру й обсяг дисертації.

У змісті першого розділу дисертаційної роботи І.Л. Гордієнка викладено теоретико-методологічні засади наукового осмислення конституціоналізму як особливого режиму державного самообмеження. В процесі вивчення генези уявлень про конституціоналізм як особливий режим державного самообмеження дисертант слушно звертає увагу на існування різних підходів вчених щодо визначення часу становлення та розвитку конституціоналізму та багатий досвід формування самої ідеології конституціоналізму. Це дало підстави автору зробити висновок про етапність та системність формування конституціоналізму в світі, а також дійти висновку, що український конституціоналізм на всіх етапах розвитку характеризувався сприйняттям політико-правових учень минулого і досягнень світової конституційної думки, але мав відносно самостійний характер і був досить різноманітний як за формами конституцій та інших конституційних актів, так і своїм змістом (стр.15-31).

Аналіз різноманітних методологічних підходів, принципів та методів дозволив автору запропонувати таке їх поєднання, що дало можливість дисертанту зосередити увагу на різноманітних аспектах явища конституціоналізму. При цьому акцент робиться саме на реальній обмеженості державної влади, тобто не допускає відмінностей у існуванні конституціоналізму формального й фактичного. Виходячи з такого підходу, конституціоналізм не може існувати тільки в доктринальній площині, умовою його наявності є реальна система обмеженого правління.

Підрозділ 1.3 присвячено вивченню сучасного розуміння та принципів конституціоналізму як режиму правового обмеження державної влади. Автор дійшов висновку, що режим конституціоналізму постійно перебуває у процесі трансформації відповідно до світових тенденцій, а тому в Україні досі не існує єдиного тлумачення терміну «конституціоналізм», а також і чітко визначеного переліку його принципів, які повинні відповідати завданням демократичних перетворень соціально-політичних інститутів в Україні.

Другий розділ дисертації І.Л. Гордієнка присвячений теоретичним засадам визначення конституційно-правових засобів обмеження державної влади, що пов'язані із відносинами влади як безпосереднього об'єкта правового обмеження; механізму «стримувань і противаг» як конституційно-правовий засіб обмеження державної влади; впливу на державну владу громадянського суспільства та інститутів безпосередньої демократії; визначенню місця та ролі конституційного правосуддя в системі засобів обмеження державної влади (85-164).

Державна влада на думку автора, є основною складовою конституціоналізму, а тому, повинна відповідати окремим характеристикам, що сприяють досягненню мети конституціоналізму – конституційно-правової свободи особи: це самообмеження державної влади через правову складову законодавства, через соціальну складову (громадянське суспільство) та через організаційно-функціональне обмеження шляхом поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, а також встановлення меж суверенного впливу державної влади, з врахуванням концепту народного суверенітету.

Автор слушно зосереджує увагу на кореляції взаємодії елементів громадянського суспільства з державними органами, а також на необхідності постійного контролю гілок влади одна за одною із застосуванням при цьому відповідних державно-правових, і насамперед конституційних, балансів між елементами організації влади.

У третьому розділі дисертації І.Л. Гордієнка досліджуються основні напрями реалізації концепції конституціоналізму як режиму правового обмеження державної влади. При цьому проблеми та перспективи такої реалізації в авторській концепції пов'язані з удосконаленням інститутів правових засобів обмеження

державної влади в Україні в чотирьох важливих напрямках, про що йдеться у дисертаційному дослідженні на стр. 171-184.

Автором проведено аналіз раціональної моделі побудови публічної влади, що заснована на легітимності народу, поділі влади та забезпеченні гарантій прав людини з метою недопущення надмірної концентрації влади та зловживань нею з огляду на реалізації концепції конституціоналізму. При цьому автор дійшов висновку, що публічна політика державних органів влади сповнена суперечностей, але окремо позитивно відзначає таку специфічну функцію судової влади, як конституційний контроль.

У висновках автором узагальнено основні результати проведеного дослідження та викладено їх в межах окремих положень (205-223).

Наукова новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації відображена у наступному:

1. Заслуговує на увагу конкретизація змісту конституціоналізму як фундаментальної основи організації державної влади, у зв'язку з чим актуальним видається авторське бачення сутності «конституціоналізму» як режиму правового самообмеження державної та іншої публічної влади на основі конституційних принципів і процедур, що забезпечують контрольоване використання влади за допомогою відповідних правових засобів (механізмів), а саме: а) правових заборон у конституційному праві як нормативній основі конституціоналізму; б) механізму «стримувань і противаг» у системі поділу державної влади як доктринальної основи конституціоналізму; в) громадянського суспільства як соціальної основи конституціоналізму; г) інститутів безпосередньої демократії як демократичної основи конституціоналізму; д) конституційного правосуддя як інституційної основи конституціоналізму;

2. На основі теоретичного опрацювання доктрини конституціоналізму доведено його практичну концептуальну зумовленість ідеєю демократичного обмеження публічної влади на основі конституційних засобів, серед яких окремо розглянуто інститут правових заборон у конституційному праві, механізм «стримувань і противаг», інститут громадянського суспільства та інститути безпосередньої демократії конституційного правосуддя;

3. Завдяки авторським зусиллям розмежовано та визначено специфіку розуміння аксіологічних принципів конституціоналізму (а саме: верховенство права, права людини, принцип верховенства конституції і правових законів, конституційний демократизм, конституційна законність);

4. Проаналізувавши сучасну науково-практичну парадигму розвитку сучасного конституціоналізму, автор дійшов логічного висновку:

- це наукова теорія, яка постійно модернізується, доповнюючись новими рисами, що відповідають розвитку суспільства та державно-правовій практиці, але при цьому завдяки своїм принципам і сутності вона залишається ідеалом для сучасного державотворення;

- конституціоналізм має свої засади, а саме: загальнолюдські, політико-правові принципи та ідеали, здобуті людством у процесі свого розвитку;

- створення та функціонування системи конституціоналізму на сучасному етапі розвитку зумовлено остаточною метою – прагненням обмеження (самообмеження) державної влади на користь громадянського суспільства, прав та інтересів особи для досягнення конституційно-правової свободи.

5. Відповідно до аналізу наявних проблем у конституційному реформуванні та необхідності удосконалення інституційних складових конституційного ладу запропоновано основні напрями процесу модернізації правових засобів конституціоналізму в Україні, а саме: 1) закріплення та забезпечення гарантій реалізації громадянських прав і свобод поряд із правами політичними; 2) посилення пріоритетної ролі демократичних конституційних цінностей; 3) створення мережі публічних влад і мереживного управління; 4) забезпечення конституційного плюралізму.

До інших авторських положень і висновків, що мають елементи новизни та достатньо обґрунтовані в дисертації, можливо віднести:

удосконалення методологічних засад дослідження конституціоналізму, що зумовлені особливостями предмета пізнання як теоретичної категорії так і об'єктивної реальності в результаті чого обґрунтовано вибір інструментарію дослідження;

надання характеристики генези становлення конституціоналізму як теорії, втіленої на державному рівні, починаючи із зародження ідей про обмежене правління, ухвалення наприкінці XVIII століття перших конституцій до появи сучасних конституційних систем правління, основний зміст якої полягає у введенні «обмеженого правління» через права людини та основоположні свободи;

подальший розвиток питання аналізу сучасних поглядів на розуміння конституціоналізму, внаслідок чого зроблено висновок, що пріоритетне тлумачення конституціоналізму полягає у визначенні цієї категорії в широкому значенні – як складної політико-правової системи, та вузькому значенні – як особливого режиму функціонування державної влади на основі конституційних методів.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що дисертаційна робота Гордієнка І.Л. має досить істотне науково-теоретичне значення. Розроблені автором, на підставі узагальнення наукового матеріалу положення та висновки можуть бути використані для подальшого розвитку правової свідомості та культури у напрямку вдосконалення правових засобів забезпечення прав людини та організації публічної влади.

Теоретичні висновки, запропоновані в роботі, можуть бути підґрунтям для подальших наукових досліджень, оскільки окремі пропозиції автора є перспективно-проблемними і представляють інтерес для подальшої їх розробки.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Основні положення, висновки та найбільш важливі наукові досягнення відображено в п'яти наукових працях, три з яких опубліковано в наукових фахових виданнях України та дві – в закордонних науково-періодичних виданнях. Гордієнко І.Л. Місце конституційного правосуддя в системі засобів обмеження державної влади. *Право і суспільство. Науковий журнал*. 2017. №4 Ч.2 С.8-12; Гордієнко І.Л. Конституція України як ідеологія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія: Право. Вип.48. Т.1 С. 22-25; Гордієнко І.Л. Вплив на державну владу громадянського суспільства та інститутів безпосередньої демократії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. Серія: Юриспруденція. Вип.33. С. 33-36; Гордієнко І. Л.

Філософсько-правове підґрунтя самообмеження державної влади. *Национальный юридический журнал: теория и практика National Law Journal: theory and practice*. 2017 №4(26). С.9-12; Igor Gordienko The democracy approach to taking management decision theoretical aspect. *Visegrad Journal on Human Right*. 2019 4(volume 2). С.56-61.

А також у трьох тезах доповідей в збірниках матеріалів науково-теоретичних конференцій. Гордієнко І.Л. Соціальні риси суб'єктів владних відносини // Науково-теоретична конференція «Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку (присвячена пам'яті видатного науковця О.Ф. Граніна) (Київ, 23 березень 2017 р.), Київ, 2017, Національна академія внутрішніх справ. С.33-35; Гордієнко І.Л. История становления правового запрета как способа ограничения публичной власти. VII науково-практична конференція «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави», Київ (18-19 травня 2017 року) Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Гордієнко І.Л. Трансформація правової идеології в Україні в умовах глобалізації. «Формирование правовой культуры в современном обществе» Международная заочная научная конференція (16 мая 2018 года, Могилевский институт МВД Республики Беларусь). С.53-56.

Практичне значення одержаних результатів. Результати наукового дослідження можуть бути використані у процесі подальшої розробки державних програм здійснення конституційної реформи, підготовки конкретних рекомендацій щодо втілення в життя ідей народовладдя, демократії та справедливості, а отже, формування в Україні правової, соціально орієнтованої держави та розвитку інститутів громадянського суспільства на засадах демократії, верховенства права, поваги до особистості. Положення та висновки дисертації можуть бути використані: у науково-дослідній роботі – для проведення наукових досліджень з метою наукового обґрунтування й забезпечення процесу формування національного конституційного законодавства з урахуванням європейського та світового досвіду сучасного конституціоналізму (акт про впровадження результатів дисертації здобувача кафедри конституційного права та прав людини

Гордієнка І.Л. «Конституціоналізм як режим правового обмеження державної влади» у науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ від 20 листопада 2019 року);

в освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Конституційне право», «Теорія держави та права», «Нормотворча діяльність», «Сучасні світові правові процеси», «Юридична компаративістика», «Конституційна реформа в Україні», «Права людини. Верховенство права. Конституціоналізм» (акт про впровадження результатів дисертації здобувача кафедри конституційного права та прав людини Гордієнка І.Л. «Конституціоналізм як режим правового обмеження державної влади» в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 12 вересня 2019 року);

у законотворчій діяльності – для реформування чинного законодавства України, у зв'язку з необхідністю вдосконалення конституційного регулювання суспільних відносин щодо питань організації державної влади через забезпечення можливості контролю інститутів влади з боку громадянського суспільства (акт впровадження в діяльність Управління з питань взаємодії з правоохоронними органами по забезпеченню правопорядку та муніципальної безпеки апарату виконавчого органу Київської міської державної адміністрації № 09/037-274 від 21 червня 2019 року).

Оцінювання оформлення дисертації. Дисертацію оформлено згідно з вимогами Міністерства освіти і науки України. Текст дисертації не містить матеріалів які вважаються порушенням вимог академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Оцінюючи рецензовану роботу в цілому позитивно, як і у будь-якій творчій праці, яка є результатом пізнавального процесу, мають місце окремі недоліки, дискусійні питання, що вимагають від автора дисертації додаткових пояснень, інтерпретацій або обґрунтувань. А саме:

1. Викликає необхідність уточнення *авторське визначення поняття «конституціоналізм»*, яке слід тлумачити як режим правового самообмеження державної та іншої публічної влади на основі конституційних принципів і процедур, що забезпечують контрольоване використання влади за допомогою

відповідних правових засобів (механізмів), а саме: а) правових заборон у конституційному праві як нормативної основи конституціоналізму; б) механізму «стримувань і противаг» у системі поділу державної влади як доктринальної основи конституціоналізму; в) громадянського суспільства як соціальної основи конституціоналізму; г) інститутів безпосередньої демократії як демократичної основи конституціоналізму; д) конституційного правосуддя як інституційної основи конституціоналізму.

На продовження цього визначення доречно було б розглянути такий правовий засіб, як ідею зв'язаності публічної влади в своїй діяльності правами людини та основоположними свободами як фундаментальними цінностями.

2. Однією з умов довершеності дослідження було б обґрунтування ідеї існування поряд з принципами верховенства права, пріоритету прав і свобод людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами, верховенства конституції, конституційної законності та конституційного демократизму також і принципу народного суверенітету, як основи для легітимності функціонування влади.

3. Автор слушно зазначає, що для подальшого розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні необхідно розробити концепцію ефективної взаємодії всіх структур громадянського суспільства; забезпечити інформування населення щодо діяльності інститутів громадянського суспільства через альтернативні джерела з метою формування позитивної суспільної думки шляхом залучення представників громадських організацій до дискусій через «круглі столи» з представниками різних гілок влади.

Висновок щодо необхідності розширення можливості громади безпосередньо та дієво впливати на формування та реалізацію державної політики в усіх сферах потребує додаткового пояснення під час прилюдного захисту, які саме нові можливості має на увазі автор.

Як ваша пропозиція корелюється з висновком на стр.147, що громадянське суспільство в Україні є фрагментованим і надто слабким для того, щоб повноцінно

виконувати свої функції, гарантувати реальну причетність громадян до формування державної політики.

4. *Додаткової аргументації потребує наведена автором на стр.133 пропозиція* внести зміни до ст. 6 Конституції України та передбачити таку її редакцію: «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Президент України є уособленням єдності законодавчої, виконавчої та судової влади, гарантом територіальної цілісності та державного суверенітету України».

В цілому ці та інші спірні питання та зауваження не впливають на позитивну оцінку проведеного дисертаційного дослідження і не перешкоджають визнати її завершеною науковою працею. Положення та висновки дисертаційного дослідження є науково-обґрунтованими, у сукупності є вагомим внеском у вітчизняну науку конституційного права.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність, оформлення. Зміст дисертації Гордієнка Ігоря Леонідовича «Конституціоналізм як режим правового обмеження державної влади» відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності 081 – «Право» за якою вона подається до захисту. Дисертація є кваліфікованою працею, у якій не виявлено порушень академічної доброчесності. Робота пройшла належну апробацію.

Враховуючи викладене, можна сформулювати загальний висновок, сутність якого у твердженні, що дисертаційне дослідження І.Л. Гордієнка за темою: «Конституціоналізм як режим правового обмеження державної влади» відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167, оскільки містить наукові положення та науково обґрунтовані результати у галузі конституційного права, що розв'язують важливу наукову проблему – формування концепції конституціоналізму та удосконалення практики її реалізації, а її автор – Гордієнко Ігор Леонідович – на основі публічного захисту

заслуговує на присудження йому ступеня доктор філософії за спеціальністю 081–
«Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
заступник директора з наукової роботи
Інституту держави і права ім. В.М.Корецького
Національної академії наук України

Dr. Olympe
Скрипнюк О.В.

